

Úradníci, statkári, familiári. Stoličná šľachta v západnom Zadunajsku na prelome 16. a 17. storočia

PÉTER DOMINKOVITS

KLúčové slová: Uhorsko, raný novovek, stoličná šľachta, západné Zadunajsko, familiári, úradníci, statkári

Podobnosti a rozdiely: o majtkovej skladbe stolíc

Pri výskume jednotlivých ranonovovekých stolíc, keď sa daný výskum dostane do fázy syntézy a vytvárania modelov, môže napadnúť bádateľovi myšlienka, aby sa pokúsil predstaviť stolicu, ktorú si stanovil za predmet svojho výskumu, ako typickú uhorskú stolicu. Niet divu, veď skladba ranonovovekých stolíc, systém funkcií, špecifiká spísomňovania agendy, ako na to poukazujú aj doteraz publikované stoličné registry, vykazujú významné a podstatné zhody.¹ Doterajší výskum pritom popri analógiách poukázal aj na rozdielne mechanizmy fungovania jednotlivých stolíc a to v prípade špeciálneho typu stolíc, tzv. „stolíc zaujatých Turkami“, (pozornosť sa zameriavala na Peštiansko-piliško-šoltskú a Hevešsko-dolnosolnockú stolicu).² Bádateľ pripravujúci syntézu nie je v ľahkej situácii pri vytváraní modelov, alebo typizovaní vôbec. Okrem nepočtených publikovaných prameňov a ich analýze, ako aj výsledkoch prípadových štúdií, vznikla doteraz iba jedna stoličná monografia moderného zamerania z obdobia raného novoveku. Toto vzorové spracovanie sa

¹ Moderné publikovanie vydaných registov kongregačných protokolov Boršodskej, Ostrihomskej, Fejérskej, Gemerskej, Rábskej, Novohradskej, Peštiansko-Piliško-Šoltskej, Šomod'skej, Šoproňskej, Satmárskej, Tolnianskej, Vašskej, Zalianskej a Zemplínskej stolice: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. DVD-ROM. Á. VARGA, László – KENYERES, István – TÓTH, Péter (eds.). Budapest : Önkormányzati Levéltárak Tanácsa – Arcanum, 2009. O stolicu v 17. storočí: DOMINKOVITS, Péter. Das ungarische Komitat im 17. Jahrhundert. Verfechter der Ständerechte oder Ausführungsorgan zentraler Anordnungen? In *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Hg. von MAĀA, Petr – WINKELBAUER, Thomas. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, s. 401-441. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa; 24.)

² SZAKÁLY, Ferenc. *Magyar intézmények a török hódoltságban*. Budapest : MTA Történettudományi Intézete, 1997, s. 315-374. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok; 21.)

venuje Peštiansko-pilišsko-šoltskej stolici, ako stolici zaujatej Turkami, kde neskoršie dochádza k posilneniu pozície župana, ktorú zastával palatín.³ Popri organizačných a funkčných rozdieloch medzi jednotlivými stolicami mohla zohrávať oveľa významnejšiu úlohu majetková štruktúra stolíc, rozdiely medzi šľachtickými spoločnosťami ohraničené v stoličných rámcoch, čo podstatne ovplyvňovalo aj miestne mocenské vzťahy a systém vzťahov medzi magnátmi. V stolicách sa prejavovala prevaha majetných aristokratov nad stoličnou šľachtou v jednopólovej dominancii, viacpólovej rivalizácii, v otázke konsensu prejavujúcej sa v miestnej mocenskej situácii a ovplyvňovala aj výber stoličných funkcionárov. Jedným z prejavov mocenskej praxe na stoličnej úrovni bolo uplatňovanie vôle aristokratov cez stoličné nariadenia vyslancov, ktoré nachádzali uplatnenie aj v politických uzneseniach stolíc. Tento systém hľadísk ďalej komplikovali – čomu sa teraz nebudem venovať - konfesijné problémy doby.

Tu a na tomto mieste by som sa sústredil iba na jeden aspekt, a to na rozdiely v majetkovej štruktúre stolíc. Miestne vzťahy a diferencované majetkové pomery by som chcel načrtnúť v časovom priereze, na základe publikovaného daňového súpisu z roku 1549 na príklade piatich stolíc západného Zadunajska (Rábskej, Mošonskej, Šopronskej, Vašskej a Zalianskej). Nasledujúca tabuľka obsahuje údaje o zdanených portách a je vhodná iba na naznačenie najvýznamnejších tendencií.⁴ Napriek tomu nastoľuje viac otázok, ako napríklad akú váhu mal svetský alebo cirkevný majetok v jednotlivých stolicách, či bol dominantný veľkostatok, alebo či stolicu charakterizovala prítomnosť viacerých, rovnako významných magnátskych rodín. Aká bola veľká a aký vplyv mala v danej stolici tzv. majetná šľachta (*bene possessionatus*), aký bol podiel drobnej šľachty v rámci majetkovej štruktúry. Avšak aj takto vytvorený výsledný obraz je trochu skreslený. Nie sú tu napríklad uvedení taxalisti, ktorí nedisponovali portou, ako napríklad dobre známe masy šľachticov zo Šopronskej a Vašskej stolice. Ako to možno vidieť aj zo sumy vyrubenej taxy, už len z hľadiska zdaňovania vytvárali silne diferencovaný blok.⁵

³ HEGYI, Klára. Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In TORMA István – ZSOLDOS, Attila (eds.). *Pest megye monográfiája I/2. kötet. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest : Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2001, s. 255-328., SZAKÁLY, Ferenc. A hódolt megye története. Tamže, 329-543.

⁴ Podľa názoru Pála Engela môžeme získať presnejšie pomery o ľuďoch platiacich daň, keď budeme rátať nielen s údajmi o zdanených poddanských portách, ale aj s údajmi o prázdnych usadlostiach, znovu zaľudnených územiach, slúžobníkov a iných kategóriách: ENGEL, Pál. Szabolcs vármegye birtokviszonyai a 14–16. században. In ENGEL, Pál *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Ed. CSUKOVITS, Enikő. Budapest : Osiris, 2003, s. 600-601. Ďalšie skreslenie sa objavuje vtedy, keď boli do tabuľky zaznamenaní iba pozemkoví vlastníci disponujúci zdanenými poddanskými portami v konkrétnom roku.

⁵ O diferenciácii šľachtickej spoločnosti pozri: PÁLFFY, Géza. *A tizenhatodik század története*. Budapest : Pannonica, 2000, s. 148-154, osobitne o taxalistoch: SOÓS, Imre. *A sopronmegyei kurialisták taksája. Történetírás. 1. (1937) 4., s. 376-397, DOMINKOVITS, Péter. Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. In *Soproni Szemle*, 53. (1999) 2., s. 120-122.*

Tabuľka č. 1 Majetková skladba Rábskej, Mošonskej, Šopronskej, Vašskej a Zalianskej stolice, 1549.⁶

Majetková skladba / Počet port ⁷	Rábska stolica (238 port)	Mošonská stolica (730 port)	Šopronska stolica (1296 port) ⁸	Vašská stolica (3687 port)	Zalianska stolica (5157 port) ⁹
Svetský majetok väčší ako 100 port	-	1 majiteľ / 399 port ¹⁰ / 54,7% z port	3 majitelia / 675 port / 52,1% z port	6 majitelia / 2068 port / 56,1% z port	6 majitelia / 2271,5 port / 44% z port
Cirkevný majetok väčší ako 100 port	-	-	-	-	1 majiteľ / 155 port / 3% z port
11-100 port, svetský majetok	3 majitelia / 80,5 port / 33,8% z port	7 majitelia / 184,5 port / 25,3% z port	11 majiteľov / 239 port / 18,4% z port	34 majiteľov / 857 port / 23,2% z port	60 majiteľov / 1453,5 port / 28,2% z port
11-100 port, cirkevný majetok	5 majiteľov ¹¹ / 108,5 port / 45,6% z port	2 majitelia / 110 port / 15,1% z port	4 majitelia / 165 port / 12,7% z port	3 majitelia / 98 port / 2,7% z port	9 majiteľov / 315 port / 6,1% z port
0-10 port, svetský majetok	10 majiteľov / 42,5 port / 17,9% z port	9 majiteľov / 31 port / 4,2% z port	42 majiteľov / 184,5 port ¹² / 14,2% z port	191 majiteľov / 650 port / 17,6% z port	246 majiteľov / 824,1 port ¹³ / 16% z port
0-10 port, cirkevný majetok	1 majiteľ / 6,5 port / 2,7% z port	1 majiteľ / 5,5 port / 0,7% z port	3 majitelia / 7,5 port / 0,6% z port	2 majitelia / 14 port / 0,4% z port	30 majiteľov / 106,5 port / 2,1% z port

⁶ Zdroj tabuľky: MAKSAY, Ferenc. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. 1-2. zväzok. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990, s. 351, 493, 676-679, 903-917, 990-1010.

⁷ Rozdelenie do kategórií vychádza na základe vyššie uvedenej knihy Ferenc Maksayho. Údaje začínajú najprv osobami disponujúcimi poddanskými portami, potom nasleduje počet port, napokon stoličný pomer daného portálneho čísla.

⁸ Rozdiel robí počet port, ktorí vlastnili anonymní zemaná. Pozri poznámku č. 11.

⁹ V prípade Zalianskej stolice vznikol zlomok do 1% v dôsledku nezarátaného počtu cirkevných šľachticov do tabuľky.

¹⁰ Pomer majetkov v rukách panovníka Ferdinanda I., ako aj majetkov, ktoré spravoval bol ešte značnejší, veď prameň uvádzal dominium v správe Dolnorakúskej komory o veľkosti 67 port. K vlastníckym pomerom Mošonského panstva v 16. storočí patriaceho pôvodne kráľovnej Márii, vdove po Ľudovítovi II.: KENYERES, István. *Urakalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest : Új Mandátum, 2008. (Habsburg történeti monográfiák; 2.), s. 71-77.

¹¹ Obec Kóny v Tóközé vlastnil do roku 1510 rád johanitov. V rokoch 1516-1519 bola majetkom rábskych kanonikov. Súpis cirkevného majetku z roku 1544 ju eviduje medzi majetkami rábskej sídelnej kapituly. Neisté majetkové pomery môžeme vnímať v daňových súpisoch z rokov 1548 a 1549. Tu vystupujúci Marek Keresztes nebol v skutočnosti svetským majiteľom, ale ako križiacky rehoľník iba nájomníkom. Rábska sídelná kapitula získala na dedinu majetkovú donáciu od Ferdinanda I. v roku 1559. BEDY, Vince. *A győri székeskáptalan története*. Győr : Győregyházmegei Alap., 1938, (Győregyházmegei múltjából; 3.), s. 177-178.

¹² Stoličný perceptor Šopronskej stolice zaznamenali 18 zdanených port - bez označenia rodov (rodín), osôb – v rukách zemianstva. Táto skutočnosť čiastočne zvyšuje pomer stoličného zemianstva.

¹³ Pomer zemianstva čiastočne zvyšuje skutočnosť, že v súbore dát sa uvádza 27,5 zdanenej porty vo vlastníctve vesprámskej cirkvi, ako aj 4 porty registrované v Almáde na cirkevnú (prediálnu) šľachtu.

Pripomeňme si niekoľko charakteristických javov. Podľa daňového súpisu iba v Rábskej stolici nebol svetský alebo cirkevný majetok väčší ako 100 port. Roku 1549, šesť rokov po tom, ako sa Stoličný Belehrad, Ostrihom a Tata dostali do rúk Osmanov, sa východná časť a značné územia južnej časti Rábskej stolice stali podmanenými územiami. Kvôli tomu prameň neodzrkadľuje skoršiu majetkovú skladbu. Nebol zdaňovaný zostávajúci majetok rábskeho biskupa, ktorý zastával zároveň aj post župana. Rábska sídelná kapitula, ako druhý najväčší pozemkový vlastník v stolici, sa mohla dostať iba medzi stredne veľkých majiteľov pôdy. Napriek tomu prameň aj tak naznačuje určitú špecifickosť majetkovej štruktúry Rábskej stolice, a to významný podiel cirkevných majetkov v regióne. Do úzkej vrstvy stredne veľkých vlastníkov pôdy patrili dva, pôvodom stredoveké rody. Bol to rod Héderváry, ktorý bol vzhľadom na účasť v krajiných orgánoch pokladaný aj za miestnu aristokraciu a rod Poky, ktorého príslušníci patrili k tým zo skromného počtu stoličných bene possessionátov, ktorí prežili bitku pri Moháči. Okrem nich za vojenské zásluhy získal značné majetky v Szigetközé rod Bakyth (z Laku), verný Ferdinandovi I. Viac ako polovicu zdanených port Mošonskej stolice vlastnil panovník, ktorému patrilo (prostredníctvom Dolnorakúskej komory) Mošonské panstvo. Skromný počet strednej šľachty v stolici (rody Rauscher, Lipcsey, Josa) bol prevažne koncentrovaný v Rusovciach, Čunove, Golse [Rakúsko] a Gattendorfe [Rakúsko]. Medzi šľachticmi, zaradenými do kategórie malých pozemkových vlastníkov, boli v skutočnosti viacerí aristokrati, napríklad ako pri Rábskej stolici spomínaný Peter Bakyth, alebo taverník Andrej Báthory (1544–1554), ktorí v tejto stolici disponovali iba zlomkom majetkov. Hoci údaje ponúkajú iný obraz, aj v majetkovej štruktúre Šopronskej stolice figuruje len jeden väčší majiteľ, krajiný sudca Tomáš Nádasdy (1543–1554), ktorý prostredníctvom sobáša získal kanizsayovské majetky a mal dominantné postavenie. Sám vlastnil 56,3% (411 port) z celkového zdaneného počtu port v stolici. Okrem neho patrili do tejto skupiny vlastníci, ktorí získali indigenát (čo bolo charakteristické pre majetkovú štruktúru v západnom Zadunajsku), napríklad Erasmus Teuffel, ktorý získal panstvo Landsee - Lackenbach [Rakúsko] a taktiež špeciálne mestské panstvo slobodného kráľovského mesta Šopron. Moc Tomáša Nádasdyho a jeho rodu ešte rástlo v dôsledku reorganizácie šľachtického spoločenstva stolice po Moháči. Popri strednej a nižšej stoličnej šľachte predmoháčskeho pôvodu (napr. rody Cziráky, Vághy, Viczay), sa kvôli osmanskému nebezpečenstvu vo veľkom počte prisťahovali šľachtici z južného Zadunajska (zo Zaliankej a Vaškej stolice), ktorí si začali budovať svoju existenciu vo viac chránenej Šopronskej stolici. Ich migrácia a spoločenská mobilizácia sa organicky prepojila s familiárnou službou u Nádasdyovcov (napr. prípady rodov Récesey, Rátky, Szalay, Sárkány (z Ákosházy), Szentgyörgyi). Prirodzene, ako v Mošonskej a v Rábskej, tak aj v Šopronskej stolici – sa môžeme v radoch stredne veľkých pozemkových majiteľov stretnúť s Bakythovcami. Petra

Bakytha, ktorý sa dostal k značnej časti majetku Rábskeho biskupstva, nachádzame v pozícii stredne veľkých vlastníkov aj vo Vašskej a Zalianskej stolici. Majetková štruktúra Vašskej a Zalianskej stolice bola vo viacerých ukazovateľoch podobná. Obidve charakterizovala prevaha svetských majetkov a prítomnosť viacerých významných aristokratických rodov, akými boli napríklad rody Batthyány, Choron (z Devecseru), Erdődy, Nádasdy vo Vašskej a Bánffy, Nádasdy, Zrínyi v Zalianskej stolici. V obidvoch stolicách bola veľmi silná vrstva stredne veľkých pozemkových vlastníkov. Spomedzi nich vyniká oproti ostatným stoliciam oveľa širšia stoličná elita stredne veľkých pozemkových vlastníkov, ktorá bola spätá rodinnými, majetkovými a úradníckymi tradíciami ešte z obdobia pred Moháčom. Boli to rody Chemetey, Darabos (z Nádasdu), Ostffy (z Asszonyfalva), Pethő (z Gerse), Polányi, Rummy, Sibrik, Sitkey, Szelestey a i. vo Vašskej a Bottka (zo Széplaku), Csány, Eördögh (z Pölösky), Hagymássy, Hássághy/Hásságyi, Kerecsényi, Pethő (z Gerse), Pogány (z Csébu), Rajky, Sárkány (z Ákosháza) a i. v Zalianskej stolici. Prirodzene, v obidvoch stolicách sa môžeme stretnúť s aristokratmi, ako rodmi disponujúcimi v danej stolici majetkom vo veľkosti stredného majetku. Boli to napríklad Peter Bakyth, Ján Török vo Vašskej, Andrej Báthory, Andrej Choron, Peter Erdődy v Zalianskej stolici. To charakterizuje aj zemanstvo obidvoch stolic. Oplatilo by sa osobitne preskúmať nielen existujúci systém vzťahov tzv. starej rodovej šľachty zo Zalianskej a Vašskej stolice, ale aj regionálnu expanziu, viazanú familiaritou napríklad aj smerom na Mošonskú a Šopronskú stolicu.

Kým sme doposiaľ sledovali miestnu šľachtickú spoločnosť z hľadiska majetkovej skladby stolic, pozrime sa na situáciu o pol storočia neskôr na základe súpisu domovej dane z roku 1598. Vyskytuje sa tu však niekoľko problémov, týkajúcich sa šľachtických rodov. Už v portálnom súpise z roku 1549 bolo zrejmé, že jednotliví predstavitelia (rodiny) šľachtickej spoločnosti vlastnili majetky nielen v jednej, ale vo viacerých, často susediacich stolicách. Na základe súpisu domovej dane z roku 1598 sa dajú najväčší majitelia danej doby zhrnúť do nasledujúcej tabuľky.¹⁴

¹⁴ Pevnostné mesto Ráb obsadili Osmani v roku 1594, čím sa celá stolica stala súčasťou tureckého panstva. Hoci mesto kresťanské vojská na jar roku 1598 dobyli späť, vyplienená stolica pochopiteľne nevystupuje v daňových súpisoch. Oplatí sa naznačiť, že kvôli tureckému podmaneniu sa do daňového súpisu nedostala ani východná časť Šopronskej stolice, tzv. Rábaköz, podobne ako aj dočasná pohraničná pevnosť, ktorá bola postavená v Magyaróvár-sárvári a tiež na čas pozmenila zdaňovanie regiónu. O systéme pohraničnej pevnosti: PÁLFFY, Géza. *A császárváros védelmében. A győri kapitányság története 1526–1598*. Győr : Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999, s. 214-220.

Tabuľka č. 2. Najväčší majitelia Západného Zadunajska (Šopron, Vaš, Zala, Mošon), 1598.¹⁵

Magnátske rody/ veľkostatky ¹⁶	Mošonská stolica (2105 zdanených domov) ¹⁷	Šopronská stolica (4974 zdanených domov)	Vašská stolica (9548 zdanených domov)	Zalianska stolica (7197 zdanených domov)
Dolnorakúska Komora	1044 domov (v 21 sídlach) stoličný pomer: 49,6%	60 domov (v 1 sídle) stoličný pomer: 1,2%	-	-
Rod Bánffy (Gašpar, Juraj, Krištof)	-	-	-	1429 domov (v 78 sídlach) stoličný pomer: 19,8%
František (II.) Batthyány	-	-	1876 domov (v 81 sídlach) stoličný pomer 19,6%	98 domov (v 4 sídlach) stoličný pomer: 1,4%
František Dersffy (z Dunajskej Stredy)	-	808 domov (v 21 sídlach) stoličný pomer: 16,2%	-	163 domov (v 73 sídlach) stoličný pomer: 2,3%
Rábsky biskup	-	217 domov (v 4 sídlach) stoličný pomer 4,4%	244 domov (v 2 sídlach) stoličný pomer: 2,5%	-
Ján Joó (kaszaházi)	-	-	322 domov (v 7 sídlach) stoličný pomer: 3,4%	-
Rod Liszthy (Štefan a Ján) ¹⁸	239 domov (v 5 sídlach) stoličný pomer: 11,4%	-	80 domov (v 9 sídlach) stoličný pomer: 0,8%	-
Ladislav Poppel Lobkowitz	-	-	786 domov (v 70 sídlach) stoličný pomer: 8,2%	-
František (II.) Nádasdy	-	1406 domov (v 35 sídlach) stoličný pomer: 28,3%	489 domov (v 23 sídlach) stoličný pomer: 5,1%	341 domov (v 87 sídlach) stoličný pomer: 4,7%
Slobodné kráľovské mesto Šopron	-	373 domov (v 8 sídlach) stoličný pomer: 7,5%	-	-
Tomáš Széchy	-	-	800 domov (v 13 sídlach) stoličný pomer: 8,4%	-

¹⁵ Zdroj tabuľky: DÁVID, Zoltán. *Az 1598. évi házösszeírás*. Budapest : Központi Statisztikai Hivatal, 2001, s. 228-232, 362-376, 524-561, 564-600. O systéme pohraničnej pevnosti: PÁLFFY, Géza. *A császárváros védelmében. A győri kapitányság története 1526–1598*. Győr : Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999, s. 214-220.

¹⁶ Pri portálnych súpisoch zaužívaný kategorizačný systém súpisu domovej dane sa ešte neustálil. Sem som zaradil osoby disponujúce s viac ako 200 zdanenými domami, cirkevných hodnostárov, inštitúcie.

¹⁷ V prípade Mošonskej stolice je súpis mimoriadne podrobný, uvádza aj domy poddaných (1383), želiarov (466) a pusté domy (*deserta* - 256). V prípade ostatných stolíc sa uvádzajú iba všeobecne spísané domy.

¹⁸ Spomedzi bratov Liszthyusovcov disponoval významnejším majetkom Štefan, ktorý vlastnil v Mošonskej stolici viac ako 100 zdanených domov, vo Vašskej stolici disponoval zase významným stredne veľkým majetkom.

Svätogoththardské opátstvo	-	-	452 domov (v 35 sídlach) stoličný pomer: 4,7%	-
Štefan Török (z Enyingu)	-	- ¹⁹	212 domov (v 7 sídlach) stoličný pomer 2,2%	-
Vesprímsky biskup	-	-	-	327 domov (v 20 sídlach) ²⁰ stoličný pomer: 4,5%
Juraj Zrínyi	-	-	637 domov (v 31 sídlach) stoličný pomer: 6,6%	1985 domov (v 33 sídlach) stoličný pomer: 27,6%

Popri dominancii majetkov zadunajského kapitána Františka II. Nádasdyho (1598–1604)²¹ na základe zdaneného majetkového fondu spomedzi regionálnych svetských veľkostatkárov (osobitne vynecháme Mošonskú stolicu) vystupujú do popredia rody Bánffy, Batthyány, Dersffy a Zrínyi. Rozsah práce neumožňuje na tomto mieste podrobne pojednať o funkciách týchto rodov, dynamike ich majetkového vzostupu (napr. spor rodov Zrínyi a Erdődy, ich rivalizácia, miestne zisky rodu Zrínyi vo Vašskej stolici), ale aby sme viac vedeli o zásluhách šľachtickej spoločnosti západného Zadunajska, malo by určite veľký význam zmapovanie čo najväčšieho okruhu familiárov týchto aristokratických rodov a ich sústredenie v archontologických zoznamoch.²²

Popri magnátoch sa oplatí pozrieť sa, rovnako na základe tohto prameňa, na najvýznamnejších predstaviteľov strednej šľachty v tomto regióne.

Tabuľka č. 3 Majetná stredná (*bene possessionati*) stoličná šľachta, 1598.²³

Šľachtici/ stolice	Mošonská stolica	Šopronská stolica	Vašská stolica	Zalianska stolica
Wolfgang Batthyány	-	-	96 zdanených domov (v 8 sídlach)	
Blažej Büky	-	57 domov (v 4 sídlach)		
Gabriel Hagymássy	-	-	-	90 domov (v 14 sídlach)

¹⁹ Majetky rodu Török (z Enyingu) v Rabaköze sa nedostali do daňového súpisu kvôli tureckému plieneniu.

²⁰ Pomer je o niečo nižší, pretože v Zalaegerszegu (80 domov) bolo biskupstvo spolumajiteľom s vesprímskou sídelnou kapitulou.

²¹ PÁLFFY, Géza. Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In *Történelmi Szemle*. 39. (1997) 2., s. 269.

²² Ako vzor uvádza: BENDA, Borbála – KOLTAI, András. Batthyány Ádám földesúri familiája. In *archivum.piar.hu/Batthyany/familia* (stiahnutie: september 2010).

²³ Do tabuľky sa dostali tí, ktorí vlastnili 50 zdanených domov, alebo viac. Nemohli sa sem dostať cirkevné rehole, cirkevné inštitúcie, ako napríklad rábska sídelná kapitula, ktorá disponovala v Mošonskej stolici 55 (mestečko Winden [Rakúsko]) a v Šopronskej stolici 27 (Káptalanvis) zdanenými domami. Pramene tabuľky: poznámka č. 15.

Štefan Keserű			61 domov (v 9 sídlach)	
Ján Lipcsey	57 domov (v 2 sídlach)	-	-	-
Michal Maróthy	-	86 zdanených domov (v 6 sídlach)		
Imrich Megyery	2 domy (v 1 sídle)	124 domov (v 7 sídlach)	5 domov (v 1 sídle)	-
rod Ostffy (asszonyfalvi)	-		71 domov (v 2 sídlach)	-
Mikuláš Perekedy	85 domov (v 1 sídle)	-	-	-
Krištof Pethő	-	-	11 domov (v 2 sídlach)	100 domov (v 9 sídlach)
Imrich Récese	-	74 domov (v 3 sídlach)	-	9 domov (v 1 sídle)
Michal Rummy	-	76 domov (v 5 sídlach)	-	-
Tomáš Sibrik	-	-	82 domov (v 5 sídlach)	-
Adam Sitkey	-	60 domov (v 81 sídlach)	-	-
Peter Szegedy	-	68 domov (v 3 sídlach)	-	-
Ján Szentgyörgyi	-	57 domov (v 3 sídlach)	-	-
Štefan Viczay	-	53 domov	-	-

Aj tu musíme pripomenúť, že tabuľka nesporne skresľuje. V Šopronskej stolici si Mikuláš Bejczy z 5 obcí, situovaných prevažne v západnej časti stolice, vytvoril malé panstvo (Unterrabnitz, Oberrabnitz, Schwendgraben, Unterloisdorf [dnes všetky v Rakúsku]), ale aj v strede stolice (v Büku v strednej časti toku rieky Répce) disponoval majetkom pozostávajúcim zo 47 zdanených domov. Podobné to je aj v prípade rodu Sennyey: Gašpar vlastnil v 3 obciach (Unterpulendorf, Großmutschen, Neufeld [dnes tiež v Rakúsku]) 48 zdanených domov. Jednoznačne patrili do radu majetných stredných pozemkových vlastníkov v stolici. Podobne mal Ján Debreczeny vo Vašskej stolici v 4 obciach 49 zdanených domov, ale aj Ján Hosszútóthy vlastnil celkovo 8 zdanených domov v obci Zsedény. Podobné príklady by sme mohli ešte dlho vymenovávať, veď kým sa vo Vašskej stolici sa dostal do súpisu Juraj Sitkey so štyrmi obcami a so 47 zdanenými domami, v Zalianskej stolici registrovali Krištofa Hagymássyho v piatich obciach (medzi nimi v Szentgróte so 48 zdanenými domami), alebo Jána Perneszyho, ktorý mal 11 dedín so 36 zdanenými domami.

Oni „de facto” tiež v daných stoliciach patrili medzi bene possessionátov.²⁴ Zároveň prípady rodov Megyery, Pethő, Récsy, aj na základe takého typu prameňa, akým boli daňové súpisy, upozorňujú na tendenciu podobnú magnátom, a to na lokalizáciu nehnuteľností vo viacerých (predovšetkým susediacich) stoliciach. Tento jav sa dá sledovať nielen pri majetnejších stredne veľkých pozemkových vlastníkoch, ale často aj v radoch zemanov.²⁵

Z radov šľachticov označovaných v prameňoch ako *egregius* vynikal už len kvôli veľkosti majetku Ján Joó (z Kaszaháza), ktorý slúžil na kráľovskom dvore. Ján Joó, predstaviteľ strednej šľachty, postúpil ako tajomník Dvorskej vojenskej rady, neskôr Uhorskej dvorskej rady (1578) a na konci roku 1586 ako personál medzi krajinských sudcov. Roku 1595 kúpil vo Vašskej stolici obec Körmend a k nemu prislúchajúce panstvo za 21 000 toliarov od grófa Tomáša Erdődyho. Aktívne sa zúčastnil riešenia prípadov velezrady (napr. v Illésházyho spore) a počas toho rozširoval svoje majetky (získal Čabrad' a Sitno). Koncom roka 1603 však bol sám Ján Joó obvinený z velezrady; svoj život si mohol zachrániť len odovzdaním svojich majetkov.²⁶ K jeho osobe bol pripútaný známy protonotár najvyšších sudcov Mikuláš Perekedy, ktorý zavŕšil svoju úradnú kariéru radcovstvom v komore. Jeho majetkové zisky v Mošonskej stolici sa organicky viazali k predkom jeho rodiny, rodu Rausar, pochádzajúcu z radov stredne veľkých pozemkových vlastníkov v Mošonskej stolici z predmoháčskeho obdobia. Benedikt Rausar a jeho manželka, Barbora Horváthová (z Čunova) na jar roku 1585 obdržali za 3000 rýnskych zlatých majetkovou donáciou od panovníka Rudolfa I. celú dedinu Čunovo. Perekedy získal spomínaný majetok prostredníctvom manželstva s ovdovenou Barborou Horváthovou. Pôvod jeho mošonského pozemkového vlastníctva nie je známy, v rokoch 1579–1591 bol kráľovským prokurátorom, potom v roku 1595 personálom Jána Joóa a na prelome 16/17. storočia bol protonotárom a verným familiárom Štefana Báthoryho (z Ecsedu). Od 1. októbra sa stal radcom Uhorskej komory, tento úrad zastával až do svojej smrti v septembri roku 1605. Perekedy získal majetkové podiely aj vo Veľkých Kostol'anoch v Nitrianskej a v Dolnom Kamenci v Tekovskej stolici, tiež disponoval skromnejším čiastkovým majetkom (roku 1604) v Hamuliakove v Bratislavskej stolici, jeho rezidencia a väčšina majetku bola v Čunove.²⁷ Úplne inú kariéru dosiahol Michal Maróthy. Medzi novembrom roku 1593 a februárom roku 1594 ho stretávame ako jazdeckého kapitána v súpise familiárneho (dvorského) vojska Františka II. Nádasdyho. Neskôr bol kapitánom

²⁴ DÁVID, ref. 15, s. 370, 549, 556, 591. Porovnaj: DOMINKOVITS, Péter. Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. In *Soproni Szemle*, 53. (1999) 2., s. 102-112.

²⁵ Na tento rozsiahlejší jav okrem hore uvedeného pozri: DOMINKOVITS, Péter. A kora újkori nyugat-dunántúli nemesi társadalom regionális vizsgálata. In EKLER, Péter. (ed.) *Közgyűjteményi tudományos napok I.* Sopron. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2005, s. 14-32.

²⁶ NAGY, Gábor: „...Én nem vagyok sem Istvánffi, sem mágnás...” Források a kortörténetíró Joó János életéhez és korához. In *Fons*, 16. (2009) 4., s. 471-487.

²⁷ DOMINKOVITS, Péter. XVI. századi Moson vármegyei magyar nyelvű iratok a szlavniczai Sándor család levéltárából. (Perekedy Miklós személyéhez fűződő iratok) In *Arrabona*. Múzeumi Közlemények 46/2. Ed.: SZÉKELY Zoltán. Győr : Xántus János Múzeum, 2008, s. 101-102.

v Pápe (1598) a paralelne s tým aj splnomocneným vesprímskym hlavným kapitánom.²⁸ Iný príklad reprezentuje Wolfgang II. Batthyány, príslušník strednej šľachty z rozvetvenej vetvy rodu Batthyány. Nezískal síce žiadne stoličné funkcie, ale aktívne sa podieľal na verejnom a politickom živote Vašskej stolice. V rokoch 1596–1597 a roku 1599 pravidelne zastupoval grófa Juraja Zrínyiho na rôznych fórach Vašskej stolice. Ako jeden z vyslancov stolice sa zúčastnil na krajinských snemoch v rokoch 1600 a 1601. Viackrát ho v špeciálnych prípadoch zvolili za člena stoličných výborov, tak napríklad roku 1604 sa stal spoločne s familiárom rábskeho biskupa, právnym odborníkom Jánom Kitionichom z Kostajnice členom *grémia* poskytujúceho pomoc podžupanovi pri daňovom vyúčtovaní. Roku 1609 bol spolu s Osvaldom Sibrikom (zo Szarvaskendu) a s územne kompetentným slúžnym Štefanom Lampértom členom vyslanej deputácie, určenej na prešetrovanie hraníc oblastí zaujatých Turkami, ako aj navrátenia utečených poddaných. Roku 1612 jeho vdova Katarína, dcéra podžupana Štefana Chemeteyho, bránila záujmy rodiny. Táto skutočnosť nevyhnutne upozorňuje na rodinné vzťahy miestnej elity.²⁹

Významní funkcionári lokálnej mocenskej praxe: podžupani

Pre stoličných županov (hlavných županov), magnátov jednotlivých stolíc, mali z hľadiska miestneho uplatnenia svojich vlastných záujmov, mocenskej praxe a možnosti ovplyvňovania rozhodujúci vplyv familiári, viažuci sa k danej stolici (ako vlastníci tamjších majetkov zastávajúci funkcie), respektíve miestni vplyvní šľachtici s rozdielnou intenzitou vykonávania familiárnej služby (napr. spomedzi členov úradníctva notári, alebo prokurátori zabezpečujúci zastupovanie v právnych veciach). V uplatnení lokálnej moci mali istotne najvýznamnejšiu úlohu podžupani. Na základe poznatkov doterajšieho výskumu sa pozrieme na to, ktoré rody zastávali funkciu podžupana v skúmanom priestore a čase v jednotlivých stoličiach. Kým v prípade Rábskej, Mošonskej a Šopronskej stolice stál na čele stoličných funkcionárov jeden podžupan, vo Vašskej a v roku 1596 so Šomod'skou spojenej Zalianskej stolice dvaja podžupani.

Rábska stolica: Počas 16. – 17. storočia pochádzali podžupani z troch, niekedy navzájom organicky prepojených skupín. Boli to nasledujúce: a) skromný počet (tradičnej) šľachty

²⁸ Jeho kariéru pozri: PÁLFFY, Géza. A veszprémi végvár fő- és vicekapitánainak életrajzi adattára (16–17. század). In *Veszprém a török korban*. Ed.: G. TÓTH Péter. Veszprém : Veszprémi Múzeumok Igazgatósága, 1998. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák; 9.), s. 117, 152, Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), E 185, Magyar Kamara Archivuma, Archivum Familiae Nádasdy, „Az saruary ho penzes vra[i]mmal ualo zamuetesek regestuma, a octaua die Nouemb[ris] Anni 1593. usq[ue] 8 diem Februarii Anni [15]94 ...” (Mikrofilm: Nr. 31990.).

²⁹ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemezedékrendi táblákkal*. I. kötet. Pest, Beimel J. és Kozma Vazul. 1857, s. 240, TÓTH, Péter. *Vas vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1595–1600*. Szombathely : Vas Megyei Levéltár, 1989, (Vas megyei levéltári füzetek; 2.) Nr. 185., 201., 284., 504., 631., TÓTH, Péter. *Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. II. 1601–1620, 1631–1641*. Szombathely : Vas Megyei Levéltár, 1992, (Vas megyei levéltári füzetek; 5.) Nr. 758., 815., 885., 889., 1134., 1334., 1481.

v stolici; b) cirkevní majitelia, prevažne osoby patriace do familiárneho okruhu rábskeho biskupa, zastávajúceho aj županský úrad v stolici; c) nobilitovaní mešťania pevnostného mesta Ráb.³⁰ Hoci značná časť obchodníkov získala ešte v poslednej tretine 16. storočia armáles (napr. Dallos, Torkos), významnú úlohu zohrávali v stoličnej správe až počas 17. storočia. Podžupanskú funkciu v Rábskej stolici zastávali v druhej polovici 16. storočia väčšinou členovia rodu Poky (z Mérgesu a Tétu). Z tohto významného *bene possessionatus* rodu, ktorý prežil bitku pri Moháči, zastávali túto funkciu Gašpar Poky (1536–1550), Mikuláš Poky (1557), Melichar Poky (pravdepodobne v rokoch 1562–1564) a Ambróz Poky (1581–1594). Michal Poky, ktorý bol zvolený za prísazného roku 1589, sa dostal do tejto významnej stoličnej funkcie začiatkom 17. storočia (1607–1611).³¹ Familiárny systém vzťahov rodu v 16. storočí si vyžaduje ďalší výskum. Pokyovci disponovali rozvetvenou sieťou príbuzenských vzťahov, ktoré ich rovnako spájali s významnou *bene possessionatus* šľachtou v širšom regióne. Napríklad k rodu Ostffy (z Asszonyfalva), ktorý mal majetky vo Vašskej, Šopronskej a Vesprímskej stolici, alebo k rodu Ivánczy, patriacej k stoličnej elite vo Vašskej stolici, ako aj ku Koroknayovcom, ktorí mali rozsiahle majetky v Turkami zaujatej Šomodskej stolici, alebo k rodu Csutor, ktorý bol v službách rábskeho biskupstva.³²

Popri Pokyovcoch zastávali podžupanskú funkciu prevažne vzdelané osoby (litteratus, deák), stojace vo familiárnej službe rábskeho biskupa, alebo v menšej miere v službách pannonhalmského benediktínskeho opátstva. Príkladom sú Sebastián Némai (1522, 1524, 1531), ktorý pôsobil aj ako biskupský provizor, Mikuláš Ásványi (1553, 1560) alebo Ladislav Alsoki (1567–1581), ktorý zastával úrad provizora v Pannonhalme.³³ Túto tendenciu potvrdzuje aj prípad Blažejka Vinczeho z Felpécu. Ako to aj jeho predikát naznačuje, pochádzal zo kuriálnej dediny Felpéc, ležiacej v podhorí pahorkatiny Sokoró. V rokoch 1588–1589 bol slúžnym a zdá sa, že túto funkciu zastával aj neskôr, roku 1602. Predtým však, roku 1590 bol provizorom rábskeho biskupa, roku 1592 zase jeho správcom. Od jari roku 1602 do roku 1605 bol podžupanom stolice.³⁴

Na kariéru familiára rábskeho biskupa poukazuje aj prípad Jána Sieyho (z Balogfalva) pochádzajúceho z Vašskej stolice. Roku 1600 bol poslucháčom práva na univerzite vo Viedni.³⁵ V rokoch 1604–1605 častejšie a potom do roku 1608 sporadicky pôsobil ako

³⁰ Stoličnú archontológiu publikuje: GECSÉNYI, Lajos. Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században. In GECSÉNYI, Lajos *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Ed.: KATONA Csaba. Győr, 2008, s. 166.

³¹ GECSÉNYI, ref. 30, s. 188–190; GECSÉNYI, Lajos. *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái*. I. kötet 1580–1616. Győr, 1990. Nr. 68, 92, 96, 194, 412, 515.

³² GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 449, 515. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, XIII. 21. Vizkelety család levéltára, 8. doboz, Fasc. 22. No. 29. (genealógia rodu Poky).

³³ GECSÉNYI, ref. 30, s. 166–167. (pozri poznámku č. 5), 188.

³⁴ GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 375, 415, 439, 528; GECSÉNYI, ref. 30, s. 169. (pozri poznámku č. 12), 188.

³⁵ KISSNÉ BOGNÁR, Krisztina. *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban; 13.) Nr. 631.

právník v mestečkách, ktoré zabral rábsky biskup. V tejto činnosti pokračoval medzi júnom 1606 a septembrom 1621 v mestečku Ráb, patriacom pod právomoc rábskej sídelnej kapituly. Od mája roku 1609 pôsobil tiež v tejto funkcii aj na druhom fóre, na generálnych kongregáciách a sedriách Rábskej stolice.³⁶ Vrchol jeho verejnej kariéry predstavovala funkcia podžupana, ktorú zastával v rokoch 1622–1625. Migrácia Jána Sieyho bola prepojená s osobou rábskeho biskupa a jeho systémom vzťahov, hoci je známe, že slúžil aj v kráľovskom vojsku. Istotne aj prostredníctvom svojich rozsiahlych činností a služieb sa v desaťročí medzi rokmi 1612-1622 dostal vďaka húževnatému rozširovaniu záložných a dedičných majetkov do radov stredne veľkých pozemkových vlastníkov Rábskej stolice. Jeho roztrúsený majetok sa okrem rodového majetku vo Vašskej stolici nachádzal aj v obciach v Komárňanskej, Stolično-belehradskej a Šomodskej stolice.³⁷

Mošonská stolica: v polovici 16. storočia v tejto stolici zastávali funkciu podžupana miestni významní vlastníci. Niektoré údaje z roku 1549 uvádzajú Sebastiana Rausara, z roku 1553 zas Wolfganga Jósa (zo Savolu).³⁸ Oproti nim je oveľa menej známa osoba Františka Maka (z Nemesszegi), ktorý zastával podžupanskú funkciu roku 1569, počas majetkového sporu a delby majetku rodu Jósa v Rusovciach.³⁹ Takmer o jedno desaťročie neskôr, medzi rokmi 1581–1591 (?), zastával funkciu podžupana v Mošonskej stolici tiež vlastník majetkov z Rusoviec, Juraj Zichy. Zichy nepatril do skromného počtu stoličnej šľachty, pravdepodobne pochádzal z Vašskej stolice, kam sa aj vrátil. Základ svojho mošonského majetku získal prostredníctvom manželstva s Helenou, dcérou vyššie spomínaného Wolfganga Jósu. Genealogická príručka Ivána Nagya ho v roku 1592 spomína ako jedného z podžupanov a v tejto funkcii pôsobil aj roku 1595.⁴⁰ Obdobie podžupanstva Juraja Zichyho znamená jednoznačne novú periódu v administratíve stolice. V roku 1594 zastával funkciu podžupana Juraj Marczaltóy, ktorý mal dom na brehu Neziderského jazera, patriaceho k Mošonskému

³⁶ BENCZIK, Gyula – DOMINKOVITS, Péter. *Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái (1604–1605)* Szombathely, 2002. (Acta Savariensia; 18.) Nr. 3., 5.-8., 63.-65., 74. BENCZIK, Gyula – DOMINKOVITS, Péter. *Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái (1606–1609)*. Szombathely, 1993. (Acta Savariensia; 7.) , DOMINKOVITS, Péter. *Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1606–1611*. Győr, 2002. (Városi Levéltári Füzetek, 5.) Nr. 718., DOMINKOVITS, Péter. *Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái IV. 1617–1621*. Győr, 2005. Nr. 558., GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 639-640., 1103. (rok 1616).

³⁷ GECSÉNYI, ref. 30, s. 177-178. (Jeho málovravný testament nenaznačoval tento majetkový status.)

³⁸ GYURIKOVITS, György. *Peech, Péch, Péts vagy Pécz nemzetségnek ágazattya*. Tudományos Gyűjtemény, (1836) 11. kötet, 16., MOL P 707 Zichy család levéltára, Fasc. 22. et B. No. 4., Praha, 1553. dec. 1., Fasc. 22. et C. No. 12. Ohľadom nadobudnutia majetku rodu Jósa v Mošonskej stolici a jeho genealógiu pozri: JÓSA, Miklós – ULRICH, Attila. *A németországgyéni és bánházi Jósa család története*. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. 2005, (Régi magyar családok; 3.), s. 16-26.

³⁹ MOL P 707 Zichy család levéltára, Fasc. 22. et B. No. C.

⁴⁰ Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára: Mosonmagyaróvári Levéltári Részleg (ďalej GyL:MLR), szlavniczai Sándor család levéltára, 1. doboz, Owar, 14. marca 1581[podľa Juliánskeho datovania], MOL P 707. Zichy család levéltára, Fasc. 52. No. 3. Praha, 10. apríla 1585. O zastávaní funkcií vo Vašskej stolici: NAGY, Iván. Pest, 1865, s. 370-371, 380. Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt, Herrschafts- und Familienarchiv Niczky Fasc. 10. No. 593.

panstvu.⁴¹ V roku 1599 bol podžupanom Ján Rajky. Podľa daňových súpisov podobne ako Zichy, aj on vlastnil v Rusovciach skromný zdanený majetok. Jeho miestne postavenie výborne ilustruje, ako sa prostredníctvom svojej manželky Alžbety Zichyovej príbuzenskými zväzkami previazal na osobu Juraja Zichyho.⁴² Rajkyho nasledoval v podžupanskej funkcii – nevieme presne odkedy – Juraj Szombathelyi (Zombatheli). V rokoch 1590–1594 bol notárom. Roku 1590 v mestečku Szombathely, ktoré sa stalo sídlom Vašskej stolice, získal *exemptiu* na svoj dom od Petra Heresenczyho. Roku 1593 dostal donáciu od panovníka Rudolfa I. na polovicu usadlosti v Rajke, ktorá patrila k Mošonskému panstvu. Usadlosť bola podobne ako jeho dom v Szombathelyi oslobodená od platenia dane. Funkciu podžupana zastával aj roku 1612.⁴³ Kým túto funkciu zastávali v polovici 16. storočia miestne majetné šľachtické rody, v druhej tretine 16. storočia to boli osoby prichádzajúce zo stoličných alebo centrálnych úradov. V prípade Mošonskej stolice stojí za osobitnú zmienku migrácia šľachty z Vašskej a Zalianskej stolice.

Šopronská stolica: V rokoch 1550 a 1581 zastávali podžupanskú funkciu Pavol Kisfaludy (1550–1560), Jakub Ostffy (z Asszonyfalva, 1562–1580), Juraj Viczay (z Loosu, 1580–1581), ktorí taktiež patrili k majetnej predmoháčskej šľachtickej spoločnosti. V stoličnom meradle patrili podľa svojho majetku a postavenia vo verejnom živote stolice medzi významné rody so stredne veľkým majetkovým vlastníctvom, pričom disponovali majetkami aj v iných stolicach (napr. Vašskej, Rábskej). Familiárna väzba Pavla Kisfaludyho doteraz nie je známa.⁴⁴ Meno Jakuba Ostffyho sa spomína roku 1555 v súpise familiárov Tomáša Nádasdyho. Môžeme predpokladať, že jeho vzťah k Nádasdyovcom bol už skoršieho dáta a neprerušil sa ani po smrti palatína Tomáša Nádasdyho. Juraj Viczay patril tiež k Nádasdyovskému okruhu familiárov, ako to naznačuje aj zoznam vydaného súkna z roku 1574. Ďalší podžupan po Viczayovi, Imrich Megyery, bol tiež jedným zo stredne veľkých pozemkových vlastníkov v stolici, ale v rámci spoločenstva bol *homo novus*. Počas jeho pôsobenia vo Vašskej stolici (1581–1595) prostredníctvom získaných zálohovaných a dedičných majetkov postúpil na vrchol elity skromného počtu stredne bohatých pozemkových vlastníkov. Získanie majetku, ako aj jeho úradnícka kariéra sa jednoznačne zakladala na vzťahu k rodu Nádasdy, na familiárnom vzťahu k Františkovi (II.) Nádasdymu.⁴⁵

⁴¹ Podpis Juraja Marczaltóyho ako podžupana: V Mošonskej stolici na rok 1593, z 21. júna 1594. Dá sa prečítať na dikálnom súpise vyhotovenom v Magyaróvári.

⁴² FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád. *Magyar országgyűlési emlékek*. IX. kötet, 1598–1601. Budapest, 1885, s. 253, MOL P 707. Zichy család levéltára, Fasc. 22. et B. No. 8. Praha, 1. septembra 1599.

⁴³ DOMINKOVITS, Péter. Moson vármegye birtokos társadalma a 16. század végén. In *Arrabona*. Múzeumi Közlemények; 39/1-2. Ed.: TÓTH, László. Győr, 2001, s. 318, 323, ako aj poznámka č. 51-52, MOL P 707. Zichy család levéltára, Fasc. 37. et F. No. 2.

⁴⁴ Ako Batthyányovského servitora ho označuje: MAKSAY, Ferenc. Sopron vármegye birtokos társadalma a XVI. század közepén. In *Soproni Szemle*, 33. (1979) 2., 162., O jeho osobe pozri: KISFALUDY, László. *A kisfaludi Kisfaludy család története*. Debrecen : Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. 2004, s. 62-64. (Régi magyar családok; 2.)

⁴⁵ PÁLFFY, Géza – DOMINKOVITS, Péter. Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család,

Po abdikácii z podžupanskej funkcie naďalej zostával jednou z určujúcich osôb verejného a politického života v stolici. V rokoch 1580 až 1588 bol jedným z vyslancov Šopronskej stolice na krajinskom sneme. Túto funkciu určite tiež zastával na diétach v rokoch 1597, 1599 a 1608.⁴⁶ Po abdikácii Megyeriho sa dostala do funkcie podžupana vedúca osoba Nádasdyovskej správy majetkov, Gabriel Szalay (z Nemesapáti), ktorý bol v roku 1590 provizorom panstva v Kapu. Funkciu zastával až do svojej smrti (1595–1601). Po zemanovi Szalaym, ktorý nepatril k tradičnej rodovej stoličnej šľachte, si na reštaurácii 2. mája 1601 stoličné stavy znovu zvolili Nádasdyovského familiára Juraja Vághyho (1601–1617). Vághy bol príslušníkom starého šľachtického rodu Šopronskej stolice so stredovekými koreňmi, v Rábaköze disponoval skromným majetkom. Pravdepodobne vďaka jeho patrónovi, Františkovi (II.) Nádasdymu, bol z funkcie prisažného povýšený na podžupana.⁴⁷ Prípady Šopronskej stolice jednoznačne poukazuje na dominanciu rodu Nádasdy, ktorého predstavitelia viackrát získali županskú hodnosť.

Vašská stolica: Tu sa dá podobným spôsobom preukázať kontinuita miestnej šľachtickej elity. Napríklad roku 1538 zastávali funkciu podžupana Ján Ostffy (z Asszonyfalva) a Gašpar Szecsődy,⁴⁸ v rokoch 1548-1550 zase dvaja zemanovia, Peter Ivánczy a Ján Zarka (z Lukafalva), patriaci do okruhu familiárov Tomáša Nádasdyho.⁴⁹ Na začiatku 17. storočia si zvolili stoličné stavy na jeden podžupanský post Tomáša Nádasdyho (1595–1600), ktorý bol z jednej vetvy širokorozvetveného Nádasdyovského rodu a potom Štefana Chemeteyho (1600–1602). Nasledovali ho Štefan Darabos (1602–1605) a potom Adam Szelestey (z Alsószeleste, 1605–1608). Všetci patrili k tradičnej rodovej šľachte Vašskej stolice.⁵⁰ Na základe daňových súpisov sa dajú zaradiť do vyššej kategórie menších pozemkových vlastníkov a do nižšej kategórie stredne veľkých pozemkových majiteľov. Hospodársku situáciu viacerých dobre ilustruje postava Štefana Chemeteyho. Mal 11 zdanených domov v Šopronskej, 16 domov vo Vašskej stolici, a prostredníctvom príbuzenstva s rodom Bejczy vlastnil dom v mestečku Szombathely. V druhej podžupanskej funkcii sa striedali Štefan Sibrik (zo Szarvaskendu, 1595–?), ktorý patril k stredne veľkým majiteľom v stolici a bol familiárom Františka II. Nádasdyho. Ďalšími podžupanmi boli Juraj Zichy (1597–1600),

a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. (2. část). V tlači: *Századok*, 144. (2010) 5, s. 1085-1120.

⁴⁶ K jeho krajinskej politike poskytuje údaje: TAKÁCS, Gedeon. Három levél Megyery Imréhez. In *Történelmi Tár*, (1905), s. 307-309, SÜMEGHY, Dezső – DOMINKOVITS, Péter. Sopron vármegye követei a rendi országgyűlésen (1580–1848). In *Arrabona*. Múzeumi Közlemények 45/2. Ed.: SZÉKELY, Zoltán. Győr : Xantus János Múzeum, 2007, s. 11-14.

⁴⁷ PÁLFFY – DOMINKOVITS, ref. 45.

⁴⁸ MOL MKA Conscriptioes Portarum, Comitatus Castriferrei, Regestum super exactione subsidii unus et medii floreni Comitatus Castriferrei Anno 1538 exacti. Szecsődy 1536. évi alispánságára: MOL P 532 Ostffy család levéltára, 1. csomó, Fasc. V. No. 55.

⁴⁹ Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára, Guary család levéltára, Időrendi sorozat, No. 162., 164., 166.

⁵⁰ TÓTH, ref. 29, Nr. 6., 168., 615., 621., 716-717., TÓTH 1992, ref. 29, Nr. 841., 896., 1051.

batthyányovský familiár Štefan Keserű (zo Szerdahelyu, 1600–1602), respektíve brat personála Jána Joóa (z Kaszaházu) Ladislav Joó (1602–1605). Po ňom znova obsadil funkciu podžupana Štefan Keserű (1606–1608), čo môže naznačovať opätovné posilnenie pozície Františka (II.) Batthyányho.⁵¹ Oproti Rábskej a Šopronskej stolici doteraz disponujeme iba čiastkovými informáciami o familiárnych vzťahoch funkcionárov stoličnej elity a o ich službách. Spomenutý Štefan Keserű, podobne ako aj František Bottka (zo Széplaku) patrili k familiárom Františka (II.) Batthyányho, Mikuláš Bejczy pravidelne zastupoval na stoličných zasadnutiach Vašskej stolice Juraja Zrínyiho. Wolfgang Batthyány zastupoval na stoličných fórach Zrínyiho, zriedkavejšie Františka (II.) Batthyányho, jeho familiárne vzťahy si vyžadujú ďalší výskum.⁵²

Zalianska stolica: Značná časť podžupanov po Moháči vyšla z rodov Pethő (z Gerse), Eördögh (z Pölösky) a rodu Hagymássy. Všetky tri rody patrili v stolici medzi šľachtické rody *bene possessionatus*. Okrem týchto predstaviteľov sa môžeme medzi podžupanmi v 16. storočí stretnúť s bývalým kanižským provizorom palatína Tomáša Nádasdyho, Jakubom Szelem (1568), ako aj s niektorými členmi rodov patriacich k familiárom Nádasdyovcov (Háshágyi, Csány). V druhej tretine 16. storočia mali rozhodujúci význam v riadení stolice familiári palatína Tomáša Nádasdyho.⁵³ Miestna elita prelomu 16. a 17. storočia si ešte vyžiada ďalší výskum. Na konci 16. storočia, v súlade s už naznačenými tendenciami pochádzali podžupaní stolice z radov miestnej *bene possessionatus* šľachty. Gregor Eördögh (1580–1595) a Ján Perneszy (z Osztopánu, 1596–1601), ako aj Krištof Pethő (1581), Ambróz Pethő (1581–1585) a Gabriel Hagymássy (z Berekszó, 1585–1600) zastávali od roku 1595 podžupanskú funkciu vo zvyšných častiach Šomodskej stolice, ktorá bola zákonnou úpravou spojená so Zalianskou stolicou.⁵⁴

Exkurz: slúžni

Slúžnovská funkcia bola spojená s mnohými povinnosťami tak v oblasti administratívnej, ako aj súdnej, ale aj pri každodenných povinnostiach, ako napríklad pri vojenskom zásobovaní. Okresy, ktoré mali rozdielnu rozlohu, sa v tejto dobe všeobecne označovali menami slúžnych. Nie je teda nijak výnimočné, že sa táto funkcia rýchlo stala jedným zo symbolov šľachtickej

⁵¹ TÓTH, ref. 50, Nr. 38., 284., 304., 327., 414., 684., 716-717., TÓTH 1992, ref. 29, Nr. 841., 896., 956., 1001., 1039.

⁵² TÓTH, ref. 50, Nr. 158., 326.

⁵³ Na šľachtu polovice 16. storočia v Zalianskej stolici pozri: BILKEI, Irén. A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenysége és ügyletei, a megyei nemesség a Mohács utáni évtizedekben. Doktorská dizertácia na ELTE BTK. Rukopis. Budapest, 2007, s. 43-57.

⁵⁴ *Zala megye archontológiája 1138–2000*. Ed.: MOLNÁR, András. Zalaegerszeg : Zala Megyei Levéltár. 2000, (Zalai Gyűjtemény; 50.) s. 252. (Údaje z obdobia 1541–1750 zozbierala TURBULY Éva) Doplnenie koncentrujúce sa na druhú tretinu 16. storočia pozri: BILKEI, Irén. Adatok Zala megye 16. századi archontológiájához. In *Levéltári Szemle* 54. (2004) 1., s. 47-57. Kvôli sporadickým údajom sa dá paralelné „párové“ úradovanie podžupanov bohužiaľ sledovať len s určitou neistotou, spoločenskohistorická analýza vedúcich stoličných funkcionárov v skúmanom období je úlohou ďalších výskumov.

stolice. Napriek tomu sú dodnes naše znalosti o spoločenských dejinách slúžnych v 16. – 17. storočí zanedbateľné, najmä v porovnaní s výsledkami medievistiky; na systematický výskum ich úradnej práce sa ešte len čaká.

Podľa doterajších výskumov Rábskej stolice značná časť predstaviteľov slúžnovej funkcie z konca 16. storočia pochádzala zo šľachtických obcí stolice, napr. slúžny Benedikt Takáchy (1580–1587), ktorý, ako to prezrádza aj jeho predikát, bol pôvodom z jednej z najvýznamnejších šľachtických obcí stolice, z Felpécu.⁵⁵ Migračnú a mobilizačnú schopnosť lokálnej šľachtickej spoločnosti vo Felpéci (oblasť podhoria Sokoró), význam odtiaľ pochádzajúcej a tam sa viažucej šľachty, ktorá pôsobila v úradnom živote Rábskej stolice, výborne ilustruje skutočnosť, že na reštaurácii 20. septembra 1589 stoličné stavy zvolili za jeho nástupcu skoršieho prísazného, tiež zo šľachtickej obce pochádzajúceho Alberta Máthého (z Felpécu, 1589–1591).⁵⁶ Prípad literáta Blažej Vincheho (z Felpécu), ktorý tiež dosiahol podžupanskú funkciu a v rokoch 1588–1589 bol slúžnym, poukazuje na miestne perspektívne kariérne možnosti.⁵⁷ Aj z druhej strany stolice, z cirkevných šľachtických (*prediálnych*) dedín v Szigetköze, sa viacerí šľachtici plynulo zaradili do stoličnej služby, a to aj napriek protestu panských úradníkov. Predpokladáme, že aj slúžny Andrej Kemen (1580–1583) pochádzal z tohto malého regiónu,⁵⁸ s ktorým sa dá spojiť aj osoba slúžneho Mikuláša Orrosa (1589–1593).⁵⁹ Oproti „krajinským” a „cirkevným” zemanom Rábskej stolice okrem mien nevieme o slúžnych z dvoch okresov Mošonskej stolice takmer nič. Napríklad roku 1585 zastávali tento úrad Ján Somogyi a Ján Palonyai z Rajky.⁶⁰ Palonyai a Benedikt Gancs (Ganch), zachytený v súpise domovej dane z roku 1598, patrili do úzkej skupiny úradníckych rodov Mošonskej stolice, ktoré sa v skúmanom období – v stolici s nízkym počtom šľachticov – objavujú ako viacgeneračný úradnícky rod. Pri objasňovaní možností úradníckej kariéry sa môžeme stretnúť s predstaviteľmi nasledovnej generácie: roku 1610 pôsobil ako prísazný Mošonskej stolice Wolfgang Palonyai a v roku 1612 zase Bartolomej Gancs.⁶¹ Ako sa dá predpokladať na základe portálneho súpisu z roku 1549, vo Vašskej stolici mali na konci 16. storočia veľmi aktívnu úlohu vo verejnom živote stolice predstavitelia zemianstva. Stretávame ich na postoch slúžnych (napr. členovia rodov Egerváry, Hertelendy, Hollósy, Náray). Pravdepodobne je to aj prípad Zalianskej stolice.

⁵⁵ GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 8, 38, 123, 190, 194, 206, 254, 273-275, 290, 302, 310, 316, 325-326, 340, 396, 406, 411.

⁵⁶ Na zastávanie úradu jeho osobou z vyššie uvedeného obdobia sú známe údaje: GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 411, 432, 468.

⁵⁷ GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 375, 415. Podobne z radov zemanov v regióne pochádzal aj slúžny Benedikt Selyem (1586). GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 269.

⁵⁸ GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 6-8, 54, 145, 152, 183.

⁵⁹ GECSÉNYI, ref. 31, Nr. 412, 469, 471, 572.

⁶⁰ MOL P 707 Zichy család levéltára, Fasc. 52. No. 3.

⁶¹ DOMINKOVITS, ref. 15. s. 319.

Namiesto záveru

Namiesto vyčerpávajúceho konečného koncepčného zhrnutia môžeme zatiaľ len naznačiť ďalšie úlohy, ktoré čakajú na dokončenie. Vychádzajúc z doterajšieho výskumu a jeho pokračovania, pokladáme za veľmi dôležité, aby po Zalianskej stolici došlo k zostaveniu archontológie funkcionárov ďalších stolíc. Z hľadiska výskumu šľachty v regióne považujeme za rovnako dôležité, aby sa vyhotovili zoznamy familiárov významných svetských a cirkevných magnátov. Na základe týchto prác možno budeme môcť pochopiť fungovanie ranonovovekých stolíc, a možno niekedy aj premenu miestnej šľachtickej spoločnosti.

Cituj:

DOMINKOVITS, Péter. Úradníci, statkári, familiári. Stoličná šľachta v západnom Zadunajsku na prelome 16. a 17. storočia. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2. ISSN 1337-6861
http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/dominkovits.pdf

Dr. **Péter Dominkovits** je hlavným archivárom Župného archívu žúp Győr-Moson-Sopron, pôsobí v Šoproni. Patrí k mimoriadne publikačne aktívnym pracovníkom, podieľa sa na publikovaní a digitalizovaní archívnych fondov, je autorom množstva vedeckých štúdií, ktoré presahujú regionálne hranice. Je autorom viacdielneho registára zápisníc mesta Győr (*Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái I.-V. 1600 – 1626*. Győr, 2001-2009), ako aj dvojjazyčnej monografie *Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591-1632). Besitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner (Testamente, Verlassenschafts- und Nachlassinventare, Vermögensteilungen 1591-1632)* Sopron, 2007.
Kontakt: peter@bparchiv.hu